

OD EDUKACJI KOMPUTEROWEJ DO KULTURY MEDIALNEJ SENIORÓW – „KOMFORTOWE STARZENIE SIĘ” W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM¹

WROŃSKA MARTA

Abstract

In the era of information society development there lack of actions which could help the elderly learn new information technologies can be very dangerous – the knowledge that is quickly becoming out-of-date pushes the elderly who cannot use a computer to the margin of social life. Old age is a difficult time, the man must be properly prepared for it. There are different agents having influence on the way this stage is faced: these are both individual (including genetic) and social agents. Older people become less able-bodied, they get sick more often, therefore preparation for the old age is a new challenge for contemporary societies. Stimulating people to physical and intellectual activity is the most important in the education process preparing for good way of living through the old age. Electronic media can be also a stimulating agent. In my article I emphasize that media education of seniors in Poland is necessary and arguable. It fosters creation and subsistence of social bonds which prevent marginalization, social isolation and exclusion. Moreover, it has strong influence on actions leading to rational free time management, nursing old and gaining new interests, creating positive attitudes towards one's own and others old age. It reduces anxiety and fears for information technologies. Ageing does not have to be synonymous to giving up all activity. On contrary, seniors can bring new and unknown potential into life of their surroundings.

Key words

Information technologies. Electronic media. Media education of seniors. "Third Age" University.

W obliczu dynamicznego rozwoju mediów elektronicznych, a zwłaszcza multimediiów interaktywnych niezwykle ważne staje się zapewnienie osobom starszym godziwej i w pełni satysfakcjonującej starości. Coraz większa ilość seniorów chce po przejściu na emeryturę nadal aktywnie i twórczo spędzać wolny czas. Niestety instytucje państwowe nie są w stanie zapewnić osobom starszym odpowiednich warunków do rozwijania ich potencjału intelektualnego, a przede wszystkim nie przygotowują seniorów do przejścia z okresu pełnej aktywności zawodowej do okresu emerytalnego. Lukę tę wypełniają Uniwersytety Trzeciego Wieku, które poprzez kształcenie ustawiczne, aktywizację ruchową i pobudzanie do twórczej aktywności wprowadzają osoby starsze w nowy, ciekawy, a zarazem pełen wyzwań okres jesieni życia. Jednym z celów działalności Uniwersytetów Trzeciego Wieku jest włączenie osób starszych do systemu kształcenia ustawicznego. Od 1982 roku w opracowanym i wydanym przez ONZ *Planie działania na rzecz osób starszych* znalazło się po raz pierwszy stwierdzenie "Instytucje państwowe, organizacje pozarządowe i środki

¹ From computer education to seniors' mediumistic culture - "comfortable senescence" in informative society

masowego przekazu mają podjąć starania, aby osoby stare miały dostęp do wiedzy na różnym poziomie, aby nie musiały żyć z piętnem upośledzenia fizycznego czy psychicznego, a także nie były pozbawione zadań i uznania w swoim środowisku”². W ten sposób ONZ zwróciło uwagę na edukację osób starszych, traktowanie seniorów jako zasób, z którego społeczeństwo powinno korzystać, by lepiej się rozwijać. Podkreślano, iż dbanie o dobrobyt duchowy ludzi starszych jest równie ważne, jak zapewnienie im bezpieczeństwa socjalnego. Edukacja w trzecim wieku umożliwia między innymi oddalenie w czasie lub zminimalizowanie zaburzeń funkcjonowania związanych z demencją, a poprzez to umożliwienie ludziom starszym dłuższe, samodzielne i niezależne życie, konstruktywne rozwiązywanie problemów psychologicznych, jakie niesie ze sobą starość jako faza życia, a także zmiany w otaczającym starszego człowieka świecie oraz stanowi też korzyść dla całego społeczeństwa, przyczyniając się do poprawy jakości życia ludzi starszych także poprzez umożliwienie im lepszego komunikowania się z młodszym pokoleniem. Edukacja osób w wieku starszym powinna uwzględniać także potrzebę aktualizacji wiedzy, wynikającą zarówno z przemian zachodzących w świecie, jak i w samej jednostce oraz rozwój różnorodnych kompetencji i umiejętności między innymi medialnych.

W Rzeszowie, z inicjatywy Pani Genowefy Kruczek – Kowalskiej powstał w 1983 roku i prężnie funkcjonuje UTW. Działa na podstawie uchwały Senatu Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz przepisów Ustawy o szkolnictwie wyższym i postanowień Statutu UTW na zasadzie autonomii i samodzielności. W paragrafie 3 uchwały Senatu czytamy: „Doceniając znaczenie edukacji permanentnej i to w skali całego społeczeństwa, jak i to, że człowiek kształtuje się nie tylko dla swej pracy zawodowej, nadto nieprzerwanie przez całe swoje życie – Uniwersytet Rzeszowski podejmuje ideę rozwoju działalności uniwersyteckiej trzeciego wieku jako formę swej pracy w służbie dla najszerszej pojętego środowiska swej pracy i regionu. Miarą kultury i powołania uczelni wyższej jest tworzenie perspektyw dla rozwoju nie tylko studentów, tych „ludzi pierwszego wieku”, ale przecież także rozwijanie pomocy i troski o tych „ludzi trzeciego wieku” – wszak „nigdy dość człowieczeństwa i humanizmu”. System kształcenia jest semestralny i obejmuje zajęcia podstawowe – wykłady ogólne - otwarte i fakultatywne – to wybrane przez słuchaczy zagadnienia, zgodnie z ich osobistymi zainteresowaniami. Są prowadzone w grupach tematycznych i obejmują: podstawy informatyki, fotografii, astronomię, lektoraty języków obcych. Zajęcia twórcze i

²Szwarc H., *Dwadzieścia pięć lat Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Warszawie*. Księga Jubileuszowa wydana z okazji 25-lecia Uniwersytetu Trzeciego Wieku, red. H. Szwarc, Warszawa 2000, s. 8.

samokształceniowe prowadzone są w formie warsztatów – sekcji plastycznej, muzycznej, aktorskiej. Ofertę programową wykładów wyznacza Rada Programowa. Seniorzy uczestniczą także aktywnie w życiu naukowym i kulturalnym miasta Rzeszowa poprzez udział w "spotkaniach z nauką", które odbywają się w Ratuszu i skupiają naukowców z różnych dziedzin, w spektaklach teatralnych, koncertach w filharmonii czy Instytucie Muzyki Uniwersytetu Rzeszowskiego. Wielu słuchaczy legitymuje się kilkunastoletnim stażem uczestnictwa i działalności, a najstarsi liczą ponad 80 lat życia. Szerokie spektrum działalności UTW w Rzeszowie ewidentnie pokazuje, że starzenie nie musi być równoznaczne z porzuceniem wszelkiej aktywności, w tym aktywności medialnej.

Ważność edukacji medialnej seniorów podkreśla projekt rezolucji parlamentu europejskiego w sprawie umiejętności korzystania z mediów w środowisku cyfrowym informując, że edukacja medialna musi obejmować wszystkich obywateli: dzieci, młodzież, dorosłych, *osoby starsze* i osoby niepełnosprawne³. Autorka projektu Christa Prets konstatuje, że edukacja medialna osób starszych musi się odbywać w miejscach ich pobytu, np. w stowarzyszeniach, domach opieki, domach spokojnej starości, zakładach opieki, grupach wspólnie spędzających wolny czas i grupach zainteresowań, w ramach inicjatyw czy w kołach osób seniorów. Jest zdania, że sieci cyfrowe umożliwiają przede wszystkim starszym osobom komunikację w życiu codziennym i utrzymanie samodzielności możliwie jak najdłużej⁴.

W Polsce rośnie podział cyfrowy, czyli różnice pomiędzy osobami korzystającymi z dobrodziejstw nowych mediów - głównie młodymi, lepiej wykształconymi i mieszkającymi w dużych miastach, a grupami pozbawionymi dostępu do sieci lub nieposiadającymi kompetencji pozwalających na obsługę nowych mediów⁵. Analizując zbiorowość ludzką w aspekcie wykorzystania cyfrowych technologii informacyjno-komunikacyjnych, można podzielić ją na cztery grupy: korzystających - społeczeństwo cyfrowe, korzystających sporadycznie, dla których sieć nie posiada bogatej oferty - kształtujące się społeczeństwo cyfrowe, niekorzystających z powodu różnorodnych uwarunkowań - wykluczeni cyfrowo, niekorzystający z braku potrzeby - społeczeństwo analogowe. Wśród grupy senioralnej

³ Patrz: Komisja Kultury i Edukacji 2008/2129(INI), w: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/736/736453/736453pl.pdf

⁴ ibidem

⁵ Boni M., (red.), *Polska 2030 wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009, s. 151-153.

powyżej 65 roku życia dominuje ostatni typ zbiorowości, na co wskazują wyniki badań: *Diagnozy Społecznej*⁶, *Diagnozy Internetu*⁷ czy też Głównego Urzędu Statystycznego⁸.

Teraz jednak sytuacja się zmienia i to z roku na rok coraz bardziej dynamicznie. Jeszcze niedawno Internet był wyłączną domeną ludzi młodych. Przybywa 50-, 60- a nawet 70-latków, którzy doskonale radzą sobie w wirtualnym świecie. Stają się grupą nie tylko coraz większą, ale też coraz bardziej znaczącą, uzupełniając w ten sposób lukę jaką brak seniorów stanowił w internetowych społecznościach. Z badań przeprowadzonych przez Megapanel PBI/Gemius⁹ wynika, iż pod względem aktywności medialnej w sieci polscy emeryci nie ustępują młodszym użytkownikom - biorąc pod uwagę średni czas oraz średnią liczbę odsłon, seniorzy plasują się na trzeciej pozycji - za internautami w wieku 15-24 lata oraz 25-34 lata. Właśnie osoby starsze o ograniczonej zdolności ruchowej mają dzięki sieciom cyfrowym możliwość aktywniejszego uczestnictwa w życiu społecznym i mogą przez to podnieść jakość swojego życia. Nowe technologie cyfrowe determinują podstawowe zmiany modeli komunikacji i relacji międzyludzkich - dlatego mają być tego pozbawieni seniorzy. Edukacja medialna organizowana dla seniorów pozwala przeciwstawić się stereotypom i obalić mit, że ludzie starsi są to ludzie trzeciej kategorii, ludzie niemal bezużyteczni, ograniczeni przez przypadłości wieku lub chorobę.

Edukacja medialna seniorów w Polsce jest potrzebna i zasadna. W kontekście rozwijającego się społeczeństwa informacyjnego i stopniowego przenoszenia większości aktywności człowieka w cyberprzestrzeń, korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych staje się jedną z podstawowych umiejętności umożliwiających skuteczne zaspokajanie własnych potrzeb, samorealizację a także integrację społeczną. Rewolucja technologiczna — komputery, Internet, telefony komórkowe, czy karty kredytowe, zmieniły polską rzeczywistość, w której funkcjonują również seniorzy. W celu likwidacji obaw i lęków wobec tych nowoczesnych urządzeń edukacja medialna seniorów jest niezbędna. Niestety osobom starszym brakuje „przewodników” – osób, które mogłyby być ich źródłem informacji, dzięki którym seniorzy mogliby w tej nowej rzeczywistości się odnaleźć. Dlatego każda inicjatywa wychodząca naprzeciw potrzebie edukacji medialnej seniorów jest szczególnie cenna. Od 2006 w pracowniach komputerowych Katedry Pedagogiki Medialnej i

⁶ Batorski D., *Korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 290.

⁷ Patrz, Kreutz K., *Diagnoza Internetu*, WAiP, Warszawa 2009.

⁸ Patrz Tkaczyk W., (red.), *Społeczeństwo informacyjne w Polsce*, Zakład Wydawnictw Statystycznych GUS, Warszawa 2008, s. 143.

⁹ Patrz <http://www.gemius.pl/pl/badania2009>

Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Rzeszowskiego odbywają się regularne zajęcia informatyczne¹⁰, w których uczestniczą seniorzy-słuchacze Uniwersytetu III Wieku. Olbrzymie zainteresowanie słuchaczy tą dziedziną wiedzy sprawia, że zajęcia te nadal są kontynuowane. Zajęcia praktyczne przy wykorzystaniu komputera zmierzają między innymi do kształtowania umiejętności posługiwania się podstawowymi pojęciami z zakresu informatyki, a także rozwijania umiejętności świadomego korzystania z poszczególnych programów użytkowych (edytorów tekstów, arkuszy kalkulacyjnych, programów prezentacyjnych, baz danych). Słuchaczy UTW poznają grafikę komputerową poprzez samodzielną pracę z programem Paint - (tworzenie obrazów graficznych z wykorzystaniem wybranych narzędzi: ołówek, pędzel, koło, elipsa, prostokąt itp.). Wprowadzamy naszych słuchaczy w tajniki pracy w sieci Internet poprzez między innymi: zakładanie konta poczty elektronicznej, wysyłanie i odbieranie poczty elektronicznej, tworzenie strony internetowej, modyfikowanie strony WWW, tworzenie galerii fotografii na stronie internetowej, komunikatory on-line (gadu-gadu) i off-line (grupy dyskusyjne). Ponieważ nasi słuchacze uczęszczają już czwarty rok na zajęcia komputerowe postanowiłam zapytać o motywy ich uczestnictwa. Seniorzy wypowiedzieli się anonimowo na sformułowane przeze mnie pytania. Na pytanie: *Dlaczego warto chodzić na zajęcia komputerowe?* Otrzymałam, wiele ciekawych i merytorycznych stwierdzeń¹¹. Oto przykładowe z nich:

- „(...) dzięki wiedzy komputerowej, nabieramy więcej optymizmu do życia i wiary, że ten skomplikowany, nowoczesny świat ze swoimi nowinkami technicznymi nie jest dla nas całkiem zamknięty(...)”. (Alina P., lat 72);

- „Bardzo jestem zadowolona z uczestnictwa w kursie komputerowym. Dowartościował mnie i odmłodził. Mam dzięki umiejętnościom nabytym, kontakt nie tylko z moimi synami ale i z wnukami, którzy cieszą się, że mają babcię "internautkę"(...)”. (Gabriela P., lat 80);

- „Trzeba mieć szczęście aby trafić na tak wspaniałych nauczycieli. To dzięki Wam "nie boję" się komputera, a po każdym kolejnych zajęciach, chociaż małymi kroczkami ale potrafię coś sama "zrobić". Serdeczne podziękowania za cierpliwość i wyrozumiałość dla naszych mało lotnych już umysłów” .(Maria T., lat 68);

¹⁰ Zajęcia z obsługi komputerów w dwóch grupach – zaawansowanej i początkowej prowadzone są przez dr Martę Wrońską oraz mgra Piotra Karasia. Szczegółowe cele i program tych zajęć znajdują się na stronie Internetowej Katedry: <http://www.z.univ.rzeszow.pl/3wiek/start.htm>

¹¹ Większość wypowiedzi (została zachowana oryginalna pisownia seniorów) znajduje się na portalu Nasza_Klasa, w Forum Klasy III Wieku Uniwersytetu Rzeszowskiego założonej przez nas dla naszych seniorów. Uczestnicy bardzo chętnie odwiedzają tę stronę i korespondują z nami. <http://nasza-klasa.pl/#school/60785/2116/forum/15?find=last#post27>

- „Korzystam z internetu od niedawna, jestem z tego bardzo zadowolona. Powiększyły się moje możliwości kontaktu z otoczeniem. Jest to niezwykle fajna sprawa” (...).(Henryka G., lat 70);

- „Z wielką przyjemnością biorę udział w zajęciach komputerowych, dzięki temu mogę pogłębić wiedzę w tym kierunku. Zajęcia prowadzone przez Panią prof. Martę Wrońską i prof. Piotra Karasia są prowadzone profesjonalnie” (...).(Eugenia Ch., lat 71);

- „Kiedy przyszłam na pierwsze zajęcia - to bałam się trzymać "myszki". Ona mi ciągle gdzieś "uciekała". A dzisiaj to już panuję nad nią i za pomocą jej mogę zdobywać wiedzę, korzystać na bieżąco z komputera, internetu i innych usług. Mistrzem jeszcze nie jestem ale może kiedyś”(...) .(Ludmiła T., lat 66);

- „Zawsze nauka i pogłębianie wiedzy jest bardzo wskazane. Niektórzy z nas przechodząc na emeryturę już dość dawno, nie mieli możliwości korzystania z dobrodziejstwa komputerów. Nauka w tym zakresie daje nam możliwość lepszego kontaktu z rodziną w szczególności z wnukami.(...) .(Teodozja S., lat 74);

- „Dzięki wiedzy z zakresu technologii informatycznej jestem o krok do przodu. Dziękuję wykładowcom za cierpliwość w przekazywaniu nam tej wiedzy, która we współczesnym świecie jest tak potrzebna i praktyczna. Wreszcie mam zainstalowany internet oraz skype. Teraz mogę rozmawiać niczym z telefonem nowoczesnym, bowiem nie tylko słyszę ale widzę daną osobę (...). (Maria R., lat 73);

Na pytanie: „Czego chciałabym/chciałbym się jeszcze nauczyć na zajęciach z informatyki”, uzyskałam, między innymi, następujące odpowiedzi:

- „Prosimy o naukę wstawiania podkładu muzycznego pod zdjęcia.(...) .(Teodozja S., lat 74);

- „(...) mam zdjęcia z wycieczki na „pendriw`ie” i chciałabym je umieścić w naszej klasie(...).(Barbara M., lat 73);

- „Proszę o naukę obsługi bankowości /opłaty mieszkania, energii elektrycznej itp”.(Eugenia Ch., lat 71);

- „Chciałabym nauczyć się jak instalować zdjęcia z aparatu do komputera(...).(Alina P., lat 72);

- „Chciałabym nauczyć się skanować teksty i zdjęcia i następnie złożyć z tego książkę(wydrukować”).(Zofia Sz., lat 67);

- „Chciałabym nauczyć się robienia zakupów przez internet, jeżeli to możliwe (...).(Celina L., lat 64);

Natomiast na pytanie: „*Co nam, seniorom, daje portal Nasza-Klasa?*”¹² nasi studenci UTW, odpowiadali następująco (wybrane wypowiedzi):

- „*Miło spędzam czas, mimo wysiłku umysłowego. Staram się poznać tajniki informatyki. Może w ciągu systematycznych ćwiczeń uda mi się coś zapamiętać. Mimo wszystko jestem dobrej myśli. Ponadto portal nasza klasa pozwala na poznanie nowych znajomych i nawiązanie przyjaźni*”. (Henryk I., lat 78);

- „*Jest to świetny portal dla ludzi w pewnym wieku. Pozwala utrzymywać kontakty bez wychodzenia z domu, ożywić stare znajomości, nawiązać nowe*”. (Henryk G., lat 70);

- „*No, cóż! Poznaję nowych (starszych) studentów, z którymi nie spotkałabym się, gdyby nie ten portal i gdyby nie cały ten Uniwersytet Trzeciego Wieku(...)*”. (Jadwiga D., lat 68);

- „*Nasza Klasa umożliwia nam wymianę poglądów na dany temat. Można również przelać ważną wiadomość do znajomego. Jeśli mamy wielu znajomych można umówić się na wspólne pogaduchy*”. (Stefania K., lat 66);

- „*Portal Nasza-Klasa daje nam wiele, a czasem aż za dużo bo: 1/ przypominają się znajomi z dawnych lat, 2/ wymieniamy się wiadomościami i uprzejmościami z tymi, których lubimy, 3/ poznajemy nowe osoby - ze zdjęć, ale 4/ zaśmiejają nam portal nieproszeni goście np. Śledzik. Ale w sumie; jest fajnie!*”. (Barbara L.63);

- „*Portal Nasza-klasa umożliwia mi stały kontakt z rodziną i przyjaciółmi niezależnie od miejsca ich pobytu, daje dużo informacji w każdej dziedzinie, a także rozrywkę*”. (Barbara K., lat68).

Reasumując, najczęściej podawane motywy uczęszczania na zajęcia komputerowe przez seniorów to: poszerzenie swojej wiedzy informatycznej, utrzymanie sprawności intelektualnej, pragnienie poczucia się osobą kompetentną bez względu na wiek, utrzymanie kontaktu z osobami z tej samej grupy wiekowej. Wypowiedzi naszych seniorów ewidentnie podkreślają ważność edukacji medialnej dla tej grupy społecznej. Ponadto, wszystkie opinie wskazują na pozytywne postawy seniorów wobec mediów elektronicznych, a zwłaszcza wobec komputera i Internetu. Te postawy nieustannie kształtujemy już od czterech lat na naszych zajęciach informatycznych. Postawy wobec mediów czyli emocje, ocenę, przekonania, zachowania traktuję jako jeden z komponentów kultury medialnej.

¹²Portal społecznościowy Nasza-Klasa” to miejsce, gdzie przede wszystkim można odnaleźć koleżanki i kolegów ze szkolnych lat. Portal rozpoczął swoją działalność 11 listopada 2006. W bazie portalu znajdują się informacje o 60000 szkół. Każda szkoła otrzymała własną podstronę, gdzie można było wirtualnie reaktywować swoją klasę. Nasza-klasa.pl stała się miejscem integracji „ludzi z klasą” na każdym szczeblu edukacji. Aktualna liczba użytkowników portalu to 11 milionów.

Systematyczna edukacja komputerowa znacznie podnosi kulturę medialną naszych seniorów, którzy już chętnie i bez większych obaw posługują się komputerem, który jeszcze cztery lata temu był dla nich skomplikowanym urządzeniem. Znajomość obsługi komputera i możliwość wykorzystywania różnorodnych aplikacji zapewni starszym osobom „komfortowe starzenie się” w społeczeństwie informacyjnym.

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż starość jako faza życia ludzkiego jest w dużej mierze uwarunkowana od jednostkowych cech takich, jak wyposażenie genetyczne, styl życia jaki prowadzi starszy czy starzejący się człowiek, a także od stosunku otoczenia do osoby starszej i starości. W fazie starości występuje wiele zdarzeń krytycznych - utrata zdrowia, bliskich osób, kondycji i atrakcyjności fizycznej, statusu społecznego i ekonomicznego, poczucia przydatności i prestiżu, zbliżająca się perspektywa śmierci. Współcześnie, człowiek starszy nie jest postrzegany tak, jak widziany był jego rówieśnik kilkanaście, czy nawet kilka lat temu. Warunki historyczne, takie jak zmiana sytuacji społeczno –gospodarczej, migracje, tempo życia, rozwój medycyny, komputeryzacja, i wiele innych elementów rzeczywistości współczesnej, kształtują specyficzny kontekst życia seniorów. To wszystko wpływa na ich aktywność w różnych obszarach, w tym także medialnym.

Konstatując, rzeszowscy seniorzy swe cotygodniowe spotkania w gronie przyjaciół, rówieśników i wykładowców traktują jako element pozytywnych przeżyć codziennego życia. Stanowią oni swoistą elitę ludzi aktywnych, mobilnych, pełnych nowych inicjatywy, ciągle planujących, otwartych i stawiających wymagania sobie i innym. Zdobywają nowe umiejętności, które poprawiają ich jakość życia na emeryturze, a przez to czują się pewniej mają wyższą samoocenę i są bardziej niezależni. Edukacja i kultura medialna seniorów stwarza więc możliwość „życia bez starości”, wypełniając codzienność głębokim sensem i coraz nowymi celami.

Bibliografia

- Batorski D., *Korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009, s. 290.
- Boni M., (red.), *Polska 2030 wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2009, s. 151-153.
- Komisja Kultury i Edukacji 2008/2129(INI), w:
Kreutz K., *Diagnoza Internetu*, WAIp, Warszawa 2009.
- Szwarc H., *Dwadzieścia pięć lat Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Warszawie*. Księga Jubileuszowa wydana z okazji 25- lecia Uniwersytetu Trzeciego Wieku, red. H. Szwarc, Warszawa 2000 , s. 8.
- Tkaczyk W., (red.), *Społeczeństwo informacyjne w Polsce*, Zakład Wydawnictw Statystycznych GUS, Warszawa 2008, s. 143.
- http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/pr/736/736453/736453pl.pdf
- <http://www.gemius.pl/pl/badania2009>
- <http://www.z.univ.rzeszow.pl/3wiek/start.htm>

Address of author

dr Marta Wrońska

Katedra Pedagogiki Medialnej i Komunikacji Społecznej

Uniwersytet Rzeszowski

E-mail: mwronska@univ.rzeszow.pl